

М.Н.Шаяхметова

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ

Мектеп реформасының жағдайында педагог-психологтың өзін-өзі тәрбиелеуі

Мектеп реформасының талаптарына сәйкес мұғалімнің жеке басын жетілдіру міндеті ерекше маңызды болып отыр, өйткені мектептегі бүкіл оқу-тәрбие процесі тиімділігінің табысты болуы көбінесе соған байланысты. Әрбір мұғалім өз басының бағалы кәсіптік сапасын, іскерлігі мен дағдысын жетілдірудің, яғни өзінің кәсіптік тәрбиесімен шұғылдануының айрықша маңызы зор. Кезінде көптеген көрнекті педагогтар өзін-өзі тәрбиелеудің қажеттігін атап көрсеткен болатын. Мұғалім үшін қастерлі міндет «өзінің жеке басының тәрбиесін бүкіл өмірлік міндетіне айналдыруда», - деп есептейді А.Дистерверг.

Халыққа білім берудің қайраткері А. В. Луначарский педагогтардың жеке басына қойылатын жоғары талапқа ерекше көңіл бөле отырып, осы талаптарды жүзеге асыруда мұғалімнің өзін-өзі тәрбиелеу рөлін атап көрсетеді: «Біз үшін педагогтардың мемлекетіміздегі нағыз бес аспап және нағыз тамаша адам болғаны өте қажет, өйткені ол жас өркендей гүл жарып, шенек атып келе жатқан кішкентай адамдарға шаттық өмір сыйлау білуі тиіс. Педагогтың мәртебелі існің өзі, міне, осында және де ешқандай мамандық адамдарға мұндай талап қоя алмайды. Педагог өзіндегі адамгершілік мұратты жүзеге асыруы тиіс». Өзіндегі ең озық адамгершілік қасиетті дамыта білу – мұғалімнің кәсіптік даярлығының іргетасы. Күнделікті кәсіптік қызметінің барысында осы іргетаста мұғалімнің педагогикалық техникасы, оның оқыту және тәрбиелеу жұмыстарындағы іскерлігі мен дағдысы жетіледі, ажарлана түседі. Адамның күш-жігерінің мүмкіндігі ұшан-теңіз екендігі соншалық, тіпті орташа оқитын, жай ғана қабілеті бар студенттің өзі, жеке басын және кәсіптік-педагогикалық қызметтегі талантын жанжақты өрістете алады.

Өзінің ішкі мүмкіншілігін жүйелі және табанды түрде жұмылдыра білуде профессор А. А. Любичевтің өмірі үлгі бола алады. Ол жан-жақты қабілетті адам еді. Оның зоология, генетика, философия, эволюция теориясы саласынан 500 баспа табақтан астам (12 мың бет) кітаптар, брошюралар жазды. Сонымен қоса педагогикалық қызметке де қызу ат салысты. Өзімен жұмыс істеу, К. Д. Ушинскийдің көрнекті педагог болуына жәрдемдесті. Ол мына жайттерді ескерген:

1. Барынша сабырлылық, ең болмағанда сырттай байсалдылық;
2. Сөз бен істегі турашылдық;
3. Өрекеттегі алдын-артын ойлаушылық;
4. Батылдық;
5. Ешбір қажетсіз өзі туралы бір ауыз да сөз айтпау;
6. Уақытты текке өткізбеу;
7. Өз қылығыңа әр кеш сайын адал есеп беру;
8. Болғанына да, барына да, болатынына да ешқашан мақтанбау.

Адам өзінің қоғам алдындағы зор мәнін жете түсінгенде ғана оның өзін-өзі тәрбиелеу рөлі арта түседі. Өйткені өзін-өзі тәрбиелеу – дамуға ұмтылушы адамдарды жан-жақты қалыптастыру жағдайы. Ұстаздық қызметте мұғалім өз мінезін, өз еркін, өз эмоциясын меңгере, ұстай білуінің айрықша маңызы зор. Адамның жауапты міндеттерді шешуге, белгіленген жоспарды орындауға, күнделікті өмірін қызғылықтықты әрі алуан тартымды өткізуге, мақсатқа жету жолындағы қиыншылықтарды жеңуге тырысуы оның өмірін бай, әрі мазмұнды ете түседі, еркін шынықтырады. Ең алдымен өзін-өзі тәрбиелеу үшін өз еркін меңгере білу керек, нақты нәтижеге жету үшін: өзін ұстай білуі, жақсы көңілкүйде бола білуі, өзіне-өзі бұйрық беруді және өзін-өзі иландыруды пайдалануы, дербес күн тәртібін, режимін орындауы тиіс. Л.Н.Толстой өзін-өзі тәрбиелеуде мынадай ережелерге айрықша мән берген: «Міндетті түрде орындалатын нәрсені, қалайда орында... Орындағаныңның бәрі жақсы болсын. Егер бір нәрсені ұмытсаң ешқашан

кітапқа қарамай, қалай да есіңе түсіруге тырыс... Бар күш-жігеріңмен өз ақылыңмен үнемі әрекет етуіне мәжбүр ет». Ерікті шынықтыру – бұл, әрине, зор еңбек. Бірақ мұның қызықтылығы және нәтижелілігі соншалық, өзін-өзі тәрбиелеуге оптимистік позицияда қарау керектігін көрсетеді. Ең бастысы табысқа деген сенімділікте, өзіңнің зор мүмкіндігіңде, өзіңде, өзіңнің күш-қайратыңда. Бұл өзіңмен жұмыс істеудің қажетті шарты, өйткені бұл істегі ең қауіптісі – өзіңе-өзің сенбеу.

Өзі туралы көбірек ойлаудың, өзіңе-өзі есеп берудің, әсіресе өз мінез-құлқыңды танудың және түзетудің маңызы айрықша зор. Мұның мәнісі сол, өзіңді өзің тәрбиелеу жөніндегі мақсатың мен міндетіңді өзіңнің нақты мінез-құлқыңмен салыстыру. Өзіңе-өзің есеп берудің және өзін-өзі талдау жасаудың ең тиімді жолы -дербес күнделік жүргізу. Л. Н. Толстой өз қателігіне талдау жасау арқылы өзін-өзі тәрбиелеу міндетін белгіледі: «Менің өмірім үшін ең маңыздысы ең басты үш кеселді түзету: мінезсіздік, ашуланшақтық және жалқаулық». Күнделіктегі жазбалары бойынша, Толстой өзі мен жұмыс істеудің барысын қадағалайды, өзін-өзі тәрбиелеу үшін нақты міндеттер қояды. Өзін-өзі тәрбиелеу ойдағыдай болуы үшін, оқушыларды өздерін қолға алуға үйрету керек. Өзін-өзі тәрбиелеуге кірісе отырып, оқушы ең алдымен өзін-өзі қолға алудың жалпы мақсатын ұғынуы тиіс. Мәселен, ол ерікті тәрбиелеуді, көркемдік талғамды дамытуды, денсаулықты нығайтуды және т.с.с. мақсат етіп қоя алады. Өзін-өзі тәрбиелеу әдістері алуан түрлі. Бұл ең алдымен, өзіңді өзің сендіру, өзіңді-өзің иландыру, өзіңді-өзің бақылау, өзіңді өзің талдау. Өзіңді өзің тәрбиелеу мақсатымен өзіңді-өзің сынау, мәжбүрлеу, жазалау мен өзіңді-өзің қолдау да пайдаланылады. Мұғалім өзін-өзі әрқашан дамытып отырса ғана нағыз мұғалім бола алады. Мұғалімнің өзін-өзі кәсіби тәрбиелеудің қозғаушы күші – мақсаттар мен мотивтер арасындағы қарама-қайшылықтар. Сондықтан қарама-қайшылықтарды жеңуге деген мұғалімнің қажеттілігі туындауы қажет. Мотивтің мақсатқа қарай жылжуы өзін-өзі тәрбиелеуге деген нағыз қажеттілікті тудырады.